

SSAD

Stratejik ve Sosyal Arařtırmalar Dergisi

ISSN 2587-2621

Volume 9 Issue 3, November 2025

sisaddergi@gmail.com

Makale Türü/Article Type: Arařtırma/Research

Makale Gönderim Tarihi/Received Date: 28.09.2025

Makale Kabul Tarihi/Accepted Date: 15.11.2025

DOI: 10.30692/sisad.1792687

ZEHEBÎ'NİN “TÂRÎHU'L-İSLÂM VE VEFİYÂTÜ'L-MEŞÂHİR VE'L-A'LÂM” ADLI ESERİNDE İLHANLI HÜKÜMDARLARININ İSLÂM BELDELERİNDE VERMİŞ OLDUĞU FERMAN VE EMÂNNÂMELER

The Decrees and Amân-Nâmes Issued by the Ilkhanid Rulers in Islamic Lands as Recorded in al-Dhahabî's “Târîkh al-Islâm wa Wafayât al-Mashâhîr wa al-A'lâm”

Abdullah KUBAT

T.C. Milli Eğitim Bakanlığı

ORCID ID: 0009-0005-2147-8526

abdkubat@hotmail.com

Atf/Citation: Abdullah Kubat (2025), “Zehebî'nin “Tarihu'l-İslam” Adlı Eserinde İlhanlı Hükümdarlarının İslam Beldelerinde Vermiş Olduğu Ferman ve Emannameler”, *Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C.9, S.3 November 2025 s.619-626.

Öz: Hükümdarın şehir halkının can güvenliğini koruyacağına dair söz vererek ilan ettiği belgelere emânnâme denilmektedir. Ortaçağ'da, Yakın Dođu'da yapılan kale ve şehir kuşatmalarında, muhasara altındaki halkın teslim olmaları kaydıyla, can güvenliğinin teminat altında olduğunu ifade eden emânnâme veya fermanlar hükümdarlar tarafından zaman zaman ilan edilmiştir. İlhanlılar, Hülegü Han ve Gazan Han dönemlerinde Mardin, Meyyâfâriqîn, Bağdat, Halep, Dimařk ve çevre şehirlere yapmış oldukları seferlerde bazı şehir ve kaleleri savaşarak bazılarını ise emân sözü vererek ele geçirmişlerdir. Ancak Hülegü Han'ın halka emânnâme verdiği halde sözünü tutmadığı durumlar da olmuştur. Memlûklar dönemi tarihçileri Moğolların, Suriye ve diğer çevre İslam beldelerine yapmış oldukları seferleri, savaşları ve sonrasında yaşananları yakinen takip etmişler ve kayıt altına almışlardır. Dolayısı ile Moğol hükümdarlarından sadır olan ferman, emirname ve emânnâmeleri de kayıt altına almışlardır. Zehebî, Târîhu'l-İslâm ve Vefeyâtü'l-Meşâhîr ve'l-A'lâm isimli eserinde, İlhanlı hükümdarlarından Hülegü Han ve Gazan Han'ın İslam beldelerinde vermiş oldukları ferman, emirname ve emânnâmeleri kayıt altına almıştır. Bu ferman ve emânnâmelerden bazıları bu çalışmada zikredilmiştir.

Anahtar Kelimeler: İlhanlılar, Emânnâme, Hülegü Han, Gazan Han, Zehebî.

Abstract: Documents issued by a ruler in which he pledged to safeguard the lives of a city's inhabitants were referred to as amân-nâmes. In the Middle Ages, during the sieges of fortresses and cities in the Near East, rulers would at times proclaim amân-nâmes or decrees guaranteeing the safety of the besieged population on the condition that they surrender. During the Ilkhanid period, particularly under Hülegü Khan and Ghazan Khan, the Ilkhanids captured a number of cities and fortresses—such as Mardin, Mayyâfâriqîn, Baghdad, Aleppo, Damascus, and their surrounding regions—sometimes by force and sometimes by offering amân. However, there were instances in which Hülegü Khan failed to honor the amân-nâme he had granted to the populace. Historians of the Mamluk period closely followed and documented the Mongol campaigns, battles, and subsequent events in Syria and other surrounding Islamic lands. Consequently, they also recorded the decrees, orders, and amân-nâmes issued by Mongol rulers. In his works Târîkh al-Islâm and Wafayât al-Mashâhîr wa-l-A'lâm, al-Dhahabî preserved the decrees, orders, and amân-

nâmes granted by Ilkhanid rulers Hülegü Khan and Ghazan Khan in Islamic territories. A number of these decrees and amân-nâmes are cited in the present study.

Keywords: Ilkhanids, Emânnâme, Hülegü Khan, Ghazan Khan, Dhahabî.

GİRİŞ

İlhanlılar, hükümdarları Hülegü Han ve Gazan Han dönemlerinde, Irak ve Şam beldelerini ele geçirme ve Akdeniz'e ulaşma arzusu ile İslam ülkelerine seferler düzenlediler. Moğollar bir beldeye gitmeden önce, Moğol korku ve endişesi onlardan önce o beldeye gidiyordu. Bundan dolayı bazı kale ve şehirler Moğollar ile savaşıma riskini göze alamayıp emân sözü olarak teslim olmayı tercih etmişlerdir. Bazı şehir ve kaleler ise dayanabildikleri kadar dayandıktan sonra emân sözü olarak teslim olmuşlardır. Memlûklü dönemi tarihçileri, Moğolların Suriye ve çevresindeki diğer İslam beldelerine yapmış oldukları seferleri, savaşları, sonrasında yaşananları yakinen takip etmişler ve kayıt altına almışlardır. Dolayısı ile Moğol hükümdarlarından sadır olan ferman, emirname ve emânnâmelere de eserlerinde yer vermişlerdir. Zehebî, *Târihu'l-İslâm ve Vefeyâtü'l-Meşâhîr ve'l-A'lâm* isimli eserinde, İlhanlı hükümdarlarından Hülegü Han ve Gazan Han'ın İslam beldelerinde vermiş oldukları ferman, emirname ve emânnâmeleri kayıt altına almıştır. Bu emânnâme ve fermanlarda, halkın can güvenliğine dokunulmaması ve hangi dine mensup olursa olsun inancından dolayı insanlara zarar verilmemesi vurgulanmıştır. Bu ferman, emânnâme ve emirnamelerden bazıları bu çalışmada ele alınmıştır.

Şemseddin Muhammed ez-Zehebî ve *Târihu'l-İslâm ve Vefeyâtü'l-Meşâhîr ve'l-A'lâm* İsimli Eseri

Zehebî, 3 Rebülâhîr 673/ 6 Ekim 1274 yılında Dımaşk'ın Batna (Kefrebâtâ) köyünde doğdu. Meyyâfârikin'den Dımaşk'a göç etmiş olan Türkmen asıllı bir aileye mensuptur. Babası Şehâbeddin Ahmed ise altın işleme sanatıyla uğraşmış, bu sebeple Zehebî diye tanınmıştır. Zehebî ilk eğitimini, devrin Dımaşk âlimlerinden olan, Ali b. Muhammed el-Halebî'den aldı. Ardından Dımaşk'ta Mes'ûd b. Abdullah el-Agazâzî'nin yanında Kur'an tahsili yaptı. Erken yaşta ilim meclislerine katıldı. Zehebî, 683/1284'de İbnü'l-Vekîl el-Osmânî'den dârü'l-hadiste Müslim'in *el-Câmi'u's-sahîh*'ini dinledi. Gençlik yıllarında kıraat ilmine yoğunlaştı. 691/1292'de Şeyhülkurrâ Ebû İshak Cemâleddin İbrâhim b. Dâvûd el-Askalânî ed-Dımaşkî'den kıraat dersleri aldı. Ardından Dımaşk'ta farklı hocalardan da kıraat dersleri aldı. Daha sonra ilim tahsiline devam etmek için İskenderiye'ye gitti. İskenderiye'de Kur'an'ın önemli kıraat rivayetlerinden olan Verş ve Hafs rivayetlerini önemli ilim adamlarından dinleyerek öğrendi (Günaltay, 1991, s. 201-203; Şeşen, 1998, s. 185-186; Altıkulaç, 2013, s. 44-45; Ayaz, 2020, s. 34-37).

Zehebî, on sekiz yaşında Alemüddin el-Birzâlî'nin yönlendirmesiyle hadis tahsiline başladı. Birzâlî'den 694/1295 yılında ders okudu ve ondan çok faydalandı. Bu dönemde hadis ilminin öncüleri, Yûsuf b. Abdurrahman el-Mizzî, Takıyyüddin İbn Teymiyye ve Alemüddin el-Birzâlî'dir. Zehebî Dımaşk, Mısır, İskenderiye, Ba'lebek, Halep, Nablus, Mekke, Medine, Hama, Humus, Trablus, Remle, Bilbîs, Kerek ve Kudüs gibi merkezlere yaptığı seyahatler vesilesiyle tanıştığı pek çok âlimden ilim tahsil etti. Zehebî özellikle tarih, nahiv, edebiyat, şiir gibi alanlarda pek çok temel eseri zamanın en değerli âlimlerinden dinledi. Onun tahsil hayatı ömrünün son yıllarına kadar devam etti. Zehebî 3 Zilkade 748 / 4 Şubat 1348 tarihinde Dımaşk'ta vefat etti. Zehebî, yaşadığı dönemde ilim çevrelerinin ilgi odağı olmuştu. Eserlerini dinlemek, okumak ve istinsah etmek için ilim talipleri farklı yerlerden Dımaşk'a gelmişlerdir. Zehebî'den faydalanan tanınmış ilim adamları arasında hocası Alemüddin el-Birzâlî, Tâceddin es-Sübkî, Ebû'l-Fidâ, İbn Kesîr, İbn Receb el-Hanbelî, İbn Râfi' gibi isimleri zikretmek mümkündür. Zehebî ilmî otoritelerce, özellikle hadis, tarih ve terâcim konularında emsalsiz bir

âlimdir. Elliye aşkın kitap üzerine yaptığı ihtisar (özet) vb. çalışmalarının her biri ilmî birikim, ciddi emek ve dikkat ürünüdür. Zehebî hadis, tarih, tercüme-i hâl, siyer, akaid, fıkıh, kıraat gibi alanlarda toplamda üç yüze yakın eser kaleme almıştır. Onu şöhrete ulaştıran ise hadis ve tarih sahalarındaki büyük eserleridir (Altıkulaç, 2013, s. 44-45; Günaltay, s. 201-203; Şeşen, 1998, s. 185-186; Ayaz; 2020, s. 34-37).

Zehebî'nin, *Târîhu'l-İslâm ve vefeyâtü'l-(tabakâtü'l-)meşâhîr ve'l-a'lâm* isimli eseri onun tarih alanındaki en önemli ve en hacimli eseridir. 40.000'e yakın biyografinin yer aldığı eserde, 1/622 yılından, 700/1301 yılına kadar olan dönemler, onar yıllık yetmiş tabakaya ayrılmış, olaylar kronolojik sıraya göre anlatılmıştır. Zehebî'nin yaşadığı dönem İlhanlıların Şam topraklarına seferler düzenlediği tarihlere denk gelmektedir. Dolayısı ile bu eserinde Moğolların Şam topraklarındaki faaliyetleri hakkında son derece kıymetli bilgiler bulunmaktadır. Bu bilgiler ya bizzat şahit olduğu olaylar ya da birinci derecede tanıklardan dinlediği olaylardır. Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*'ın telifini Cemâziyelâhir 714 / Eylül 1314'te tamamlanmış, 726/1326 ve 701-746 / 1302-1345'de ilâveler yapmıştır. Sonraki yıllarda bu eserin birçok muhtasarı kaleme alınmıştır. İlk defa Mektebetü'l-Kudsî tarafından beş cilt halinde neşredilen eserin (Kahire 1367-1369) daha sonra değişik ciltleri farklı zamanlarda Kahire'de neşredilmiştir. Kitabın tamamını zeyliyle birlikte Ömer Abdüsselâm Tedmürî de tahkik edip neşretmiştir (Beyrut, 1407-1424/1987-2004). Elli üç ciltten meydana gelen bu neşirde ciltlere numara verilmeyip her cildin ihtiva ettiği yıllar yazılmış, eserin 701-746 (1302-1345) arasındaki bölümü *Zeylû Târîhi'l-İslâm ve vefeyâtü'l-meşâhîr ve'l-a'lâm* adıyla yayımlanmıştır (Günaltay, s. 201-203; Şeşen, 1998, s. 185-186; Altıkulaç, 2013, s. 44-45; Ayaz; 2020, s. 34-37).

***Târîhu'l-İslâm ve Vefeyâtü'l-Meşâhîr ve'l-A'lâm* Adlı Eserde İlhanlı Hükümdarlarının İslam Beldelerinde Vermiş Olduğu Ferman Örnekleri**

Hülegü bağlı olduğu büyük Moğol hanı Mengü Han'dan aldığı talimatla batı seferine çıkmıştı. Bu seferin hedefinde, Alamut Kalesi'nin yanısıra, İran, Irak ve Şam toprakları da vardı. (Reşidüddin Fazlullâh/Aka, 2013, s.12-15). Hülegü Han'ın Irak üzerine sefere çıktığı 654/1256-57 yılında Meyyâfârikîn sahibi Melik Kamil Muhammed b. Şehabeddin Gazi, Hülegü Han'a gelerek onun hizmetine girdi. Böylece Hülegü Han ona iyi davranarak *emân* ve bir *ferman* verdi. Ardından Meyyâfârikîn sahibi Melik Kamil Muhammed b. Şehabeddin Gazi ülkesine geri döndü (ez-Zehebî, 1999, s. 25).

Yukarıda anlatılan hadiseden bir yıl sonra 655/1257-1258 yılında, Moğolların Bağdat'ı işgali esnasında Bağdat'ta Hülegü Han'ın verdiği *fermanlar* ile güvende olan birçok tüccar vardı. Tacirlerin ellerinde bulunan fermanları duyan halk onlara sığınarak kendilerini emniyet altına almaya çalıştı. Ayrıca İbnü'l Alkamî'nin, divan sahibi İbnü'd Dameğanî'nin ve Hacıb Devâmî'nin evine sığındılar. Herhangi bir yere sığınamayan Bağdat halkına gelince; Zehebî'ye göre bu insanlardan ise en az sekiz yüz bin kişi Moğollar tarafından katledildi (ez-Zehebî, 1999, s. 39).

Zehebî'nin naklettiği diğer bir hadise de şudur; 9 Safer 658 / 25 Ocak 1260 tarihinde Moğollar, Halep'i istila ettiler. Bir önceki günkü gibi halkı öldürmeye ve esir almaya devam ettiler. Yolları öldürdükleri insanların cesetleri ile doldurdular. Şehirde sadece, ellerinde Hülegü Han'ın fermanı olanların evleri himaye altındaydı. Zarar görmeyen mekânlar ya Halep halkından zengin insanların, tüccarların evleri veya dini mekânlardı. Bu mekânlar; Şehabeddin b. Amrun'un evi, Merdekî'nin yeğeni veya kardeşi Necmeddin'nin evi, el-Beziyar'ın evi, Alamüddin Kayser Mavsîlî'nin evi ve Zeyneddin Süfî'nin içinde olduğu hankah ve Yahudilerin sinegogları idi. Buralara sığınabilen insanlar katliamdan kurtuldular. Adı geçen mekânlara zarar verilmemesi, sahiplerinin ellerindeki *fermanlardan* kaynaklanıyordu. Bu mekânlara sığınanlardan daha fazlası; elli binden fazla insan öldürüldü, çok sayıda insan da başka yerlere saklandı (ez-Zehebî, 1999, s. 40; el-Ömerî, 2010, s. 251).

Târîhu'l-İslâm ve Vefeyâtü'l-Meşâhîr ve'l-A'lâm Adlı Eserinde İlhanlı Hükümdarlarının İslam Beldelerinde Vermiş Olduğu Emânnâme Örnekleri

"Güvenmek, emin olmak" anlamındaki Arapça *emn* kökünden türetilerek gelmiş bir isim olan *emân* "güvenlik, güven, güvence" manasına gelmektedir. Hukukî bir terim olarak İslâm devletine (dârü'l-islâm) girmek veya İslâm devleti ordusuna teslim olmak isteyen ecnebi gayr-i müslime (harbî) mal ve can güvencesi temin eden taahhüt veya akdi ifade etmektedir. Bu tarifte yer alan gayrimüslim (harbî) İslâm devletiyle arasında barış antlaşması olmayan yabancı devlet tebaası demektir. Bu tabir zaman içerisinde Müslim, gayrimüslim ayırt etmeksizin, kuşatma altındaki şehir veya kale sakinlerinin can güvenliği karşılığında, teslim olmalarını da ifade etmektedir (Bozkurt, 1995, s.75). Zehebî'nin "Târîhu'l-İslâm ve Vefeyâtü'l-Meşâhîr ve'l-A'lâm" adlı eserinde, Moğol hükümdarları tarafından verilen emânnâmelere şu örnekler verebilir:

Zehebî'nin aktardığına göre; 655/1257-58 yılında Moğollar Bağdat'ı işgali edince, Hille ve Kûfe halkı teslim oldular. Bunun üzerine Hülegü, onlara *emân* verdi ve onlara idareci olarak Şahânî'yi gönderdi. Ardından Bağdat'ın güneyinde yer alan, Basra ve Vasit'in bazı bölgeleri de teslim oldu (ez-Zehebî, 1999, s. 36).

Moğollar 658/1259-60 yılında Halep şehrini aldıktan sonra günlerce Halep Kalesi'ni kuşattılar. Halep kalesindekiler, geriye kalan şehir halkından kendilerini korumaları için yardım istediler. Ancak, daha sonra *emân* ile kaleyi teslim ettiler (ez-Zehebî, 1999, s. 52).

Yukarıda anlatılan hadisenin yaşandığı 658/1259-60 yılında, Zehebî'nin aktardığına göre; Halep Moğollar tarafından ele geçirildikten sonra Moğollar yönlerini Hama'ya doğru çevirdiler. Halep Moğollar tarafından ele geçirildikten sonra Moğolların elçileri o gün Harasta'da bulunuyorlardı. Bunun üzerine Hama'nın ileri gelenleri şehrin anahtarı ile Halep'e gittiler. Hamalılar elçiler vasıtası ile Hülegü Han'dan kendilerine merhamet göstermesini ve şehirlerine bir şihne göndermesini istediler. Hülegü Han onlara Hüsrevşah'ı yolladı. O da Hama'ya geldi ve halkın güvenliğini temin etti. Şehrin kalesinin idaresi Emir Mücahidüddin Kaymaz'ın elindeydi. O da Moğollara itaat etti (ez-Zehebî, 1999, s. 51).

Bunlara ilaveten Zehebî'nin aktardığı, bu döneme ait bir diğer emânnâme örneği ise Dımaşk'ta verilmiştir. Moğol askerleri 658/1259-60 yılında Dımaşk Kalesi önlerine gelerek burayı kuşatmaya başladılar. Kalede Emir Muhammed b. Karaca bulunmaktaydı. Ahşaptan yaptıkları mancınıkları kendileri ile getirdiler. Yirmiden fazla mancınık kurdular. Bu mancınıklarla et-Tarime Burcu'na atış yapmaya başladılar. et-Tarime Burcu henüz tahrip olmadan günün sonuna doğru buradakiler *emân* istediler ve ertesi gün kaleden çıktılar. Moğollar daha sonra Dımaşk'a girdiler ve hükümdarın *emânnâmesi* Dımaşk ve çevre yerlerin halkına okundu. Rebiülevvel ayında, Hülegü Han'ın naibi Dımaşk'a geldi ve şehrin ileri gelenleri tarafından güzel bir şekilde karşılandı ve şehirde Hülegü Han'ın fermanı okundu (ez-Zehebî, 1999, s. 51-52).

Gazan Han'ın Dımaşk Halkı İçin Verdiği Emânnâme ve Fermanlar

Gazan Han döneminde Şam topraklarına üç ayrı sefer düzenlenmiştir. Bunların ilki 699/1299 yılında gerçekleştirilen seferdir. Bu sefer sırasında Moğol ordusu, Memlûk kuvvetleriyle yapılan Vâdî'l-Haznedâr Savaşı'nı kazanmış ve Şam bölgesinde yaklaşık yüz gün süren geçici bir hâkimiyet kurmuştur (28 Rebiülevvel 699/23 Aralık 1299) (Özgüdenli, 2009, s.146). İkinci sefer 700/1301 yılında yapılmış, ancak beklenen başarı elde edilememiştir. Gazan Han'ın üçüncü ve son Şam seferi ise 702/1302 yılında gerçekleşmiş; bu seferde Moğol ordusu, Memlûkler karşısında Şakhab Savaşı'nda ağır bir yenilgiye uğramıştır. Bu yenilginin ardından İlhanlılar tarafından Şam beldelerine yönelik ciddi bir askerî girişim bir daha gerçekleştirilmemiştir (Ayaz, 2015, s.40).

Gazan Han'ın Şam beldelerinde vermiş olduğu emânnâme ve fermanlar ağırlıklı olarak 1. Şam seferinde verilenlerdir. Dımaşk'ta, Moğolların Vadi'l-Haznedâr Savaşı'nı (28 Rebiülevvel

699/23 Aralık1299) kazandıkları ve Gazan Han'ın ordusuyla birlikte şehre girip saldıracağı yönünde söylentiler yayılmaya başlayınca halk büyük bir paniğe kapılmıştır (Özgüdenli, 2009, s.146). Çarşı ve dükkânlar kapatılmış, şehir halkı evlerinin kapılarını taşla tahkim ederek olası bir saldırıya karşı önlem almaya çalışmıştı. 699/1300 yılı Rebiü'l-Ahir ayının ilk cumartesi günü öğle vakti şehirde dehşet verici çılgınlıklar duyulmuş, insanlar dışarı fırlamış, kadınlar paniklemiş, "Moğollar şehre girdi!" denilince halk, Ferec Kapısı'na yığılmış, büyük bir karmaşa yaşanmış ve yaklaşık yirmi kişi bu izdihamdan dolayı ölmüştür. Moğolların Dımaşk'ı yaklaşık yüz günlük işgalleri esnasında halk çok zorluklar yaşamıştır. Gazan Han'ın Dımaşk'ta ilan ettiği emânnâme ve fermanlara rağmen, temel gıda maddelerinde aşırı bir fiyat artışı olmuş, halktan yüksek miktarda vergiler talep edilmiş, insanlar para vermeleri için zorlanmış hatta işkenceye maruz kalmıştır (ez-Zehebî, 1999, s. 72-73; en-Nüveyrî, 2004, s. 259; es-Safedî, 1998, s. 83; Yiğit, 2015, s. 72; Sağlam, 2017, s. 96; Sağlam, 2018, s.83).

Gazan Han tarafından Dımaşk'ta ilan ettiği bu emânnâme ve ferman mektubunu en-Nüveyrî, Baybars el-Mansûrî, İbn Devâdârî, Kalkaşendî, Makrizî ve İbn-i Tağrıberdî, Yunûni gibi farklı müellifler eserlerinde kaydetmişlerdir. Anlam açısından olmasa da, aralarında bazı kelime farklılıkları bulunmaktadır (Sağlam, 2021, s. 176; Özgüdenli, 2009, s. 210).

Gazan Han'ın, aynı zamanda emânnâme içerikli olan fermanı şu şekildedir:

Allah'ın kudretiyle:

Ordumuzdaki tüm tümen komutanları, (umerâ-i tümen)¹, binler komutanları (umerâ-i hezâre)², yüzler komutanları (umerâ-i sede)³, Moğollar, Tacikler, Ermeniler, Gürcüler ve bunların dışında ordumuzdaki emrimiz altında olan diğer askerler bilsinler ki:

Allah, kalplerimizi İslam'ın nuru ile aydınlattı ve bizi Peygamber'in (s.a.v.) milleti yaparak bize hidayet nasip etti."Allah kimin kalbini İslam'a açarsa o, Rabbi tarafından bir nur üzeredir. Ancak Allah'ı anmaktan kalpleri katılaştıranlara yazıklar olsun! İşte onlar apaçık bir delalet içindedir." (Zümer Sûresi, 22) Biz, Mısır ve Şam'daki idaricilerin dinin esaslarını terk ettiklerini, İslam'ın hükümlerine tabi olmadıklarını, verdikleri sözlerde durmadıklarını, yalan yere yeminler ettiklerini ve doğruluktan yoksun olduklarını, vefalı olmadıklarını, işlerinde düzen olmadığını işittik.

Onların işlerinde ne bir düzen ne de bir uyum olmadığını işittik. İçlerinden biri idareyi ele geçirdiğinde, "Yeryüzünde bozgunculuk yapar" (Bakara Sûresi, 205) ayetinin hükmü

¹Umerâ-i Tümen: İlhanlı ordusundaki askerî rütbelerden biridir. Noyan da denilmektedir. Emirlerin dereceleri içerisinde ulus emirlerinden sonra en üst mevkie sahip olan noyandır. Noyan on bin askerin komutanıdır. Bu noyanlar, birden fazla tümenin emiri olabildikleri gibi sadece bir tümenin emiri de olabilmekteydiler. On tane binler emiri (emir-i hezare) noyanın emri altındadır. Gazan Han'ın, Vâdiü'l-Haznedâr Savaşı'ndan sonra 699 (1299/1300) Dımaşk halkına verdiği emânnâme metninde adı geçen askerî unvanlardandır. Detaylı bilgi için bkz. (ez-Zehebî, 1999, s.75-78; el-Ömerî, 2010, s. 166; Kalkaşendî, 1914, s. 423-424; Hâfiz-i Ebrû, 1395, s. 141; Manghol-Un Nuiça Tobça'an/Temir, 1986, s. 135; Uyar, 2007, s. 155; Uyar, 2020, s.132; Kubat, 2025, s. 147).

² Umerâ-i Hezâre: İlhanlı ordusundaki askerî rütbelerden biridir. Emir-i tümenin (noyan) bir altındaki rütbedir. Bin askerden sorumlu komutandır. On tane emir-i sede (yüzler emiri) onun sorumluluğu altındadır. Cengiz Han zamanından itibaren var olan askeri bir rütbedir. Binbaşılar, kurultaylara da katılmaktaydı. Gazan Han'ın, Vâdiü'l-Haznedâr Savaşı'ndan sonra 699 (1299/1300) Dımaşk halkına verdiği emânnâme metninde adı geçen askerî unvanlardandır. Detaylı bilgi için bkz. (ez-Zehebî, 1999, s.75-78; Kalkaşendî, 1914, s. 423-424; Hâfiz-i Ebrû, 1395, s.141; Manghol-Un Nuiça Tobça'an/Temir, 1986, s. 134-135,143-144,190-191; Uyar, 2007, s. 155; Kubat, 2025, s. 149).

³ Umerâ-i Sede: İlhanlı ordusundaki askerî rütbelerden biridir. Yüzbaşı (emir-i sede), binbaşı veya binler emirinin bir altındaki ve yüz askerden sorumlu olan komutandır. Gazan Han'ın, Vâdiü'l-Haznedâr Savaşı'ndan sonra 699 (1299/1300) Dımaşk halkına verdiği emânnâme metninde adı geçen askerî unvanlardandır. Detaylı bilgi için bkz. (ez-Zehebî, 1999, s. 75-78; el-Ömerî, 2010, s. 167; en-Nüveyrî, 2004, s. 244; es-Safedî, s. 80; Kalkaşendî, 1914, s. 423-424; Hâfiz-i Ebrû, 1395, s. 141; Uyar, 2007, s. 155; Kubat, 2025, s. 150).

gerçekleşirdi. Söylendiğine göre, onların prensibi halkına zulmetmek, haram malı ele geçirmek, adalet yolundan ve insaftan ayrılmak, haksızlık ve baskı yapmak olmuştur. İslami hassasiyet ve dini gayret bizi, bu zulmü ortadan kaldırmak için o ülkelere yönelmeye sevk etti. Yanımızda büyük bir orduyu da getirerek, Allah'ın uygun görmesi, dilemesi ve yardımıyla o bölgeleri fethetmeyi, zulmü ve fesadı kaldırıp, adaleti yaymayı "Muhakkak ki Allah adaleti ve iyilik yapmayı emreder." (Nahl Sûresi, 90), ayetinde dediği gibi kendimize vazife bildik.

Aynı zamanda, Peygamber'in şu emrine de tabi oluyoruz: "Hükmü altındakilere adaletli davranan idareciler, Rahman'ın sağ tarafında, nurdan minberler üzerinde olacaklardır." Bu güzel gayeler doğrultusunda gayret ettiğimiz için Allah, büyük zaferin müjdesini bize bahsetti ve üzerimizde esenliğini tamamladı.

Zalim düşmanı ve azgın ordularını kahrettik. Onları darmadağın edip her birini parçaladık. Tâ ki hak gelip ve batıl yok olana kadar. Bu zaferle birlikte İslam'a olan sevgimiz arttı, hükümleri yerine getirme konusundaki azmimiz güçlendi ve iman kendilerine sevdirilenlerin safına katıldık. Bu nedenle, verdiğimiz sağlam sözleri ve kesin taahhütleri yerine getirmemiz gerekmektedir. Bu doğrultuda, yüksek fermanlarımız yayınlanmış olup, adı geçen orduların tamamı, sınıf farkı gözetmeksizin, Dımaşk'ta, ve oraya bağlı bölgelerde ve diğer tüm Şam topraklarında kimseye zarar vermeyecek, halkın canına, malına, namusuna ve çocuklarına el uzatmayacak, hiçbir şekilde onlara yaklaşmayacaktır. Bu büyük kargaşa ve orduların çokluğu sırasında bazı küçük gruplar, halka saldırmış ve onları esir almaya kalkışmıştır. Ancak biz, kalanlara ibret olsun ve yağma ile esir alma konusunda kimsenin beklentiye girmemesi için bu kişilerin boyunlarını vurdurduk. Bundan sonra, bu kesin emre kesinlikle riayet edilmesi gerektiği bilinmelidir. Kimse din mensupları olan Yahudilere, Hıristiyanlara ve Sabiilere saldırmayacaktır. (Peygamber Efendimiz) Aleyhisselam'ın buyurduğu gibi: "Onlar (Ehl-i Kitap), malları bizim mallarımız gibi kanları da bizim kanımız gibi olsun diye cizye veriyorlar." Onlar da halkın bir parçasıdır. Onların malı bizim malımız, canları ise bizim canımız gibidir. Peygamber Efendimiz (s.a.v) şöyle buyurmuştur: "İnsanların başındaki yönetici, bir çoban gibidir ve her çoban sürüsünden sorumludur."

Kadılar, hatipler, şeyhler, âlimler, şerifler, büyükler ve bütün halk, bu mutlu zafer ve şanlı fetih karşısında sevinç ve neşe içerisinde dilerler. Büyük bir mutluluk içinde, bu galip devlet ve üstün hükümdarlık için dua etmeye yöneldiler." (ez-Zehebî, 1999, s.75-78; en-Nüveyrî, 2004, s. 244-246).

Gazan Han'ın bu fermanı 5 Rebiülahir 699 / 30 Aralık 1299'da yazıldı (en-Nüveyrî, 2004, s. 244-246; ez-Zehebî, 1999, s. 75-78; es-Safedî, 1998, s. 15-17).

Okuma işi tamamlandığında, minberin önüne altın ve gümüş saçıldı. Şerif Zeynüddin onlarca dinar saçtı, o esnada Moğollarla birlikte kürsüde duruyordu. Halk coşkuyla bağırarak hükümdara dualar etti. Bu ferman ve emânnâme sayesinde halk bir nebze de olsa rahatlamıştı (ez-Zehebî, 1999, s. 75-78; es-Safedî, 1998, s. 15-17).

Şam'da Moğol Hakimiyetinin Son bulması, Emânnâme ve Fermanların Akibeti

Moğol hükümdarlarının Şam topraklarındaki hakimiyetleri uzun süreli olmamıştır. Hülegü Han'ın Şam hakimiyeti 25 Ramazan 658 / 3 Eylül 1260 Aynicalut Savaşı ile son bulmuştur. Gazan Han'ın, Vâdîü'l-Haznedâr Savaşı (28 Rebiülevvel 699/23 Aralık1299) ile başlayan hakimiyeti ise yaklaşık yüz gün sürmüştür (Özgüdenli, 2009, s. 146). Moğol ordusu, Gazan Han'nın ikinci (700/1301) Şam seferinde de bir galibiyet elde edememiştir. 702/1302 yılında gerçekleşen Şakhab Savaş'ı ile Moğolların üçüncü Şam seferi de mağlubiyetle sonuçlanmıştır. Bu mağlubiyetler neticesinde Moğollar Fırat'ın doğusuna çekilmek zorunda kalmışlardır. Dolayısı ile bölgelerdeki Moğol hakimiyeti son bulduğu için emânnâme ve fermanların da bir hükmü kalmamış ve bölgede Memlûklü Devleti hakimiyeti güçlenmiştir (Ayaz, 2020, s. 40).

SONUÇ

Muhasara altındaki bir şehrin veya kalenin emân verilerek teslim alınması Orta Çağ'da görülen bir uygulamadır. Savaş riskini göze alamayan veya düşmanı yenebileceği konusunda ümitsizliğe kapılan kale ya da şehir halkları, karşı taraftan can güvenliği sözü alarak, teslim olma yolunu tercih etmişlerdir. İlhanlıların, yönünü batıya çevirdikleri dönemde Irak, Suriye ve Mısır coğrafyasında güçlü bir siyasi otorite bulunmamaktaydı. Irak bölgesinde etkinliğini ve gücünü her geçen gün kaybetmiş bir Abbasi Halifeliği, Suriye ve Mısır'da ise parçalı bir Eyyübî yönetimi söz konusu idi. Dolayısı ile İlhanlı orduları Hülegü Han döneminde güçlü bir mukavemet ile karşılaşmadan, Aynicâlût Savaşı'na kadar Suriye coğrafyasında ilerlediler. Kale ve şehirlerdeki müdafiler ve halk, Moğol korkusundan dolayı ya savaşmadan kendileri teslim olmuş ya da bir müddet mukavemet gösterdikten sonra emân sözü alarak teslim olmuşlardı. Ancak Hülegü Han'ın kuşattığı bazı şehirlere emânnâme verdiği halde sözünde durmayıp şehir halkını kılıçtan geçirdiği durumlarda yaşanmıştır.

Şam beldelerine sefer düzenleyen bir diğer İlhanlı hükümdarı Gazan Han'ın da yine verdiği emânnâmeler ve fermanlar vardır. İslam dinini tercih etmiş olması hasebiyle Hülegü Han'a nazaran Müslüman halka karşı daha merhametli davranmış halkın güvenliği için emânnâmeler ve fermanlar çıkarmıştır. Bu emânnâmelerde, Müslüman ahalinin güvenini temin edecek şekilde dini referanslar da kullanılmıştır. Gazan Han bu belgelerde sadece Müslüman ahalinin değil gayrimüslim ahalinin de emniyetini temin edecek emirler vermiştir. Ancak bu emânnâme ve fermanlara rağmen, Moğol, Ermeni veya Gürcü askerlerinden kaynaklanan bazı lokal sorunlar da yaşanmıştır. Dımaşk'ta, camiler, türbeler, medresler zarar görmüştür. Dımaşk'ın Salihyye gibi çevre köy ve yerleşim yerlerinde, insanlar esir alınmış, evleri tahrip edilmiştir. Gazan Han halka zulm eden bazı askerlere ceza vermiş olsa da, bazı Moğol askerlerinin olumsuz hareketlerinin önüne tamamen geçilememiştir. Memlûk ordusunun galibiyetleri neticesinde Moğol hakimiyetinin Fırat'ın doğusunu çekilmesi ile bölgede bu ferman ve emânnâmelerin bir hükmü kalmamıştır.

KAYNAKÇA

- ALTIKULAÇ, T. (2013). Zehebî. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. XLIV, 180-188. İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları.
- AYAZ, F. Y. (2020). *Memlûkler'de Tarih ve Tarihçiler*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- AYAZ, F. Y. (2015) *Memlûkler*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- BOZKURT, N. (1995). Eman. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. XI, 75-77. İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları.
- GÜNALTAY, M. Ş. (1991). *İslâm Tarihinin Kaynakları Târih ve Müverrihler*, İstanbul: Endülüs Yayınları.
- HÂFİZ-I EBRÛ. (1395 h.ş). *Zübdetü't-Tevârih*. (Haz. Seyyid Kemâl Hâc Seyyid Cevâdi). Tahran: İntişârât-ı Esâtîr.
- el-KALKAŞENDÎ, E. A. (1914 /1332), *Subhu'l-a'sâ fi sinâ'ati'l-inşâ'*. C. IV, VII, VII. Kahire: Darü'l-Kutubi'l-Hedyüviyye /Emiriyye Matbaası.
- KUBAT, A. (2025). *Memlûklu Müelliflerin Eserlerinde Moğollar, (Zehebî, Nüveyri, Safedî, el-Ömerî, Kalkaşendî ve İbn Tağrıberdî'ye Göre)*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Harran Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü.

- MANGHOL-UN NUIÇA TOBÇA'AN. (1986) *Moğolların Gizli Tarihi*. (Çev. Ahmet Temir). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- MUSTAFA, Ş. (1990). *Tarihü'l-Arab ve'l- Muverrihûn*, Beyrut: Darü'l-İlmu-l Melâyîn.
- en-NÜVEYRÎ, A. (2004). Nihâyetü'l-ereb fi funûni'l-edeb, C. XXIX–XXXIII. Beyrut: Dârü'l-Kutubi'l-İlmiyye.
- el-ÖMERÎ, Ş. A. A. (2010). Mesâlikü'l-ebâr fi memâliki'l-emsâr, C. III, XXVII. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye.
- ÖZGÜDENLİ, O. G. (2009). *Moğol İran'ında Gelenek ve Değişim Gâzân Han ve Reformları (1295-1304)*, İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- REŞİDÜDDİN/AKA. (2013). *Câmiu't-Tevarih (İlhanlılar Kısmı)*, (Çev. İ. Aka, M. Ersan, & A. H. Khelejani, Çev.), Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- es-SAFEDÎ, H. (1998). A'yânü'l-'asr ve a'vânü'n-nasr, C. I–V. Şam: Darü'l-fıkr/Matbaatü'l-İlmiyye.
- SAĞLAM, A. (2017). *Suriye'de Hâkimiyet Mücadelesi İlhanlılar-Memlûkler (1298-1304)*, İstanbul: Çamlıca Yayınları.
- SAĞLAM, A. (2018). Memlûk-İlhanlı Diplomatik İlişkileri. *Belleten*, 82, (293), ss.83-158.
- SAĞLAM, A. (2021). *en-Nâsır Muhammed Devri Memlûk Türk Devleti*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- ŞESEN, R (1998). *Müslümanlarda Tarih-Coğrafya Yazıcılığı*, İstanbul: İSAR Vakfı Yayınları.
- UYAR, M. (2007). *İlhanlı Devleti'nin Askerî Teşkilatı*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- UYAR, M. (2020). *İlhanlı (İran Moğolları) Devleti'nin Askerî Teşkilatı (Ortaçağ Moğol Ordularında Gelenek ve Dönüşüm)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- YİĞİT, İ. (2015). *Memlûkler 648-923/1250-1517*, İstanbul: Kayıhan Yayınları.
- ez-ZEHEBÎ, Ş. M. (1419/1999), *Târîhu'l-İslâm ve Vefeyâtü'l-Meşâhîr ve'l-A'lâm*. C. XLVIII-LII. Beyrut: Darü'l-Kütübi'l-Arabiyye.
- Manghol-Un Nuiça Tobça'an